

OBJEKTRELATIONENS STRUKTUR, ETIK OG ÆSTETIK

Et forsøg på at placere Donald Meltzers psykoanalytiske tænkning

Bent Rosenbaum

Artiklen er et forsøg på at beskrive Meltzers placering i psykoanalysens landskab som en original tænker i den neo-kleinianiske tradition. Originaliteten ligger dels i måden, de kliniske beskrivelser konceptualiseres på, dels i Meltzers insisteren på, at der i tillæg til den strukturelle og etiske dimension i forståelsen af objektrelationen og symboldannelsen må tilføjes en æstetisk dimension. Denne ligger »i bunden« af enhver teori om tænkning som emotionel erfaring, for den er forbundet med sindets fundamentale optagethed og interesse i livet, som gør det til »food for thought«, og som omdanner begivenheder til erfaringsøjeblikke. Artiklen gennemgår synspunkter fra en række af Meltzers værker og afsluttes med Meltzers kritiske syn på psykoanalysens institutioner og betydningen heraf for det analytiske sinds dannelse.

1. Indledning

I den udstrækning man ønsker at definere Melanie Kleins psykoanalytiske iagttagelser som fuldgyldige eksempler på, hvad objektrelationsteorien blandt andet har at byde eftertiden, så er Donald Meltzer objektrelations-teoretiker. Han er tro mod de udviklingsmuligheder, der ligger i Kleins iagttagelser, især den forståelse, som iagttagelserne i hendes artikel »Notes on some schizoid mechanisms« (1946) afstedkom. Med sine fokuseringer på splitting-processerne og den projektive identifikation som fænomener, der ikke blot vedrører forholdet mellem personer og deres driftsskæbner, men også (det strukturelle og fantaserede) forhold mellem indre objekter ('internal objects'), bragte Klein sin tænkning ud over den ramme, som Freuds og Abrahams ideer tidligere havde aftegnet. De efterfølgende årtier anvendte Meltzer og andre post-kleinianere¹ til blandt andet at undersøge det store kliniske område, som omfattes af den projektive

1 Hanna Segal, Herbert Rosenfeld, Betty Joseph, Esther Bick, Wilfred Bion.

Bent Rosenbaum, dr. med., speciallæge i psykiatri, psykoanalytiker (medl. af Dansk Psykoanalytisk Selskab og IPA). Konst. adm. overlæge, KAS Glostrup, Psykiatrisk Afd. P.

identifikations fænomenologi². Meltzers bog *The Claustrum* (1993) er det seneste vidnesbyrd om hans mangeårige udforskning af den projektive identifikations klaustrofobe og klaustrofile processer – en udforskning, der startede med formuleringerne i artiklen »The relation of Anal Masturbation to Projective Identification« (1966), og som bragte begrebet projektiv identifikation ud over psykose-tilstandenes snævre indhegning og ind i dagligstuenes mange pseudo-intime og pseudo-modne forhold, således som disse rum udfoldede sig i analytikerens arbejdsrum.

Hvad Meltzers optagethed af Bions tænkning fra 1970'erne af og fremefter betyder for placeringen af ham som objektrelationsteoretiker, skal jeg overlade til teoretikerne at skændes om. Med Bion mister den postkleinianske psykoanalyse gradvis interessen for den tanke, at den mentale verden opstår som en re-præsentation af ydre begivenheder og erstatter helt denne opfattelse med en strukturel forståelse af den emotionelle erfaring ('emotional experience') som grundlag for symboldannelsen ('symbolformation')³. Kleins teori, med iscenesættelsen af dramatiske indre scenerier, hvor kropsdele og internaliserede »personkonstellationer« interagerer emotionelt for at organisere eller undgå mental smerte, bliver hos Bion og Meltzer gradvist afløst af et system til at forstå den tænkning, som den emotionelle erfaring afstedkommer, når denne resulterer i brugen af løgne og selvbedrag for at overkomme de frustrationer, som mødet med brystet/moderen/virkeligheden er – sideløbende med den tilfredsstillelse det ofte også vil være.

2. Nogle biografiske informationer

Hvem er så denne Donald Meltzer, som nu i næsten 50 år har været på psykoanalysens scene og i næsten 40 år har bidraget på skrift til dens udvikling?

Historisk set er Meltzer født og opvokset i Amerika. Han tog sin medicinske uddannelse på New York University College of Medicine og blev ansat på Loretta Benders afdeling på Bellevue Hospital, hvor man behandlede svært psykotiske børn. Bender selv var primært interesseret i neurofysiologi, men gav Meltzer Melanie Kleins bog *The Psychoanalysis*

2 Groft sagt drejer det sig om den narcissistiske organisering af det mentale liv ved: identitetsforstyrrelser og andre konfusionelle tilstande, grandiositet, depressive tilstande, hypokondri og psykosomatik, perverteringsfænomener og addiktive tilstande.

3 Samtidig med Bion foretager Jacques Lacan i Frankrig en tilsvarende bevægelse i retning af den strukturelle konstituering af psykoanalysens objekt. Mens Bion var optaget af den emotionelle erfaring som grundlaget for både sindets og analysens symboldannende funktion, så fokuserede Lacan primært på subjektets forhold til signifiant'en.

of *Children*. Misforholdet mellem det Meltzer så, at man *ikke* gjorde for børnene på Bellevue Hospital (hvor mange af dem fik elektrochok), og det, han kunne læse om i Melanie Kleins bøger, at man kunne gøre, var slående og resonerede med en romantisk betagethed af psykoanalysen, han havde haft siden ungdommen. Meltzer tog sin specialistuddannelse (i børnepsykiatri) ved Washington University i St. Louis, Missouri, og var sideløbende hermed i psykoanalyse i ca. 6 år. Efter uddannelsen blev han indrulleret i flyvevåbnet med henblik på deltagelse i Koreakrigen, og efter to års tjeneste lykkedes det ham at få Militæret til at betale sig et ophold i London med henblik på at kunne gå i analyse hos Melanie Klein. Han faldt godt til i London, hvor det intense faglige miljø, sproget og kulturen, overbevidste ham om, at han ikke skulle vende tilbage. I London fik han sin supervision hos analytikerne Hanna Segal, Herbert Rosenfeld, Betty Joseph og Ester Bick.

I 1960'erne flyttede Meltzer til Oxford og etablerede dér noget, han senere beskrev som et ateliersystem (Meltzer 1971/1994, s. 285-289). Denne decentralisering – både bort fra London og bort fra det etablerede hierarkiske og lukkede undervisningssystem – vakte uro og furor i det analytiske selskabs bestyrelse. Meltzer kritiserede den institutionelle læremetode – satte »teaching« over for »facilitating learning« – og han baserede sin kritik af uddannelsen på »psykoanalysens natur« (hvor analytikerens standard, kvaliteter og reelle funktionsmåde er svære at definere og vurdere) og på en meget kritisk holdning til hierarkiske strukturers dynamik. Andre steder i Europa (Italien, Tyskland og Frankrig) rejste der sig lignende røster til fordel for nye undervisningscurricula og -organisation, men det fik ingen indflydelse på det engelske selskabs afgørelse. Da Meltzer insisterede på at undervise, supervisere og have uddannelsesanalyser i Oxford samt udfordrede det etablerede curriculum og dets underliggende paradigmer⁴, blev han ekskluderet af det engelske selskab.

På et tidspunkt møder Meltzer Martha Harris. Hun er uddannet i engelsk litteratur og får en indflydelse på Meltzers syn på det intense emotionelle liv, som det tidlige spædbarn har. Det er hans egne ord, og jeg kan ikke præcist pege på, hvor i Meltzers tankegange denne befrugtning mellem Esther Bicks teoretiske forestillinger om børneanalyse og Martha Harris' litterære ideer finder sted. Men siden da, og især gennem hans samarbejde med den ene af Marthas døtre, Meg Harris Williams, har det klassiske litterære univers – Shakespeare, Wordsworth, Milton, Keats, Pinter – spillet en tiltagende rolle for dannelsen af metaforerne i Meltzers

4 »The systems structure, with its emphasis on seniority, its assumption that research achievement implies tutorial ability, its paradoxical distinction between clinical practice and clinical research, its tenure of status without regard to fluctuations in capacity and migration of interests might very well suit a craft guild where standards only means restraint of trade.« (Meltzer 1994, s. 287).

tænkning. Flere steder i forfatterskabet finder man udsagn om, at en uddannelse i engelsk litteratur vil være et bedre grundlag for arbejdet i konsultationen end en uddannelse i medicin.

Så meget, eller snarere så lidt, om det historiske.

3. Meltzers stil

Meltzer imponerer – nogle vil mene, at han irriterer – i det analytiske landskab ved sin stædige egenartede insisteren på den kliniske situation og det kliniske materiales unikke bidrag til ethvert fremskridt i den psykoanalytiske tænkning. Sætningen »This is how it has come into my consulting room« (Meltzer 1986, s. 9) går igen flere steder i Meltzers fremstillinger. Det væsentlige i Meltzers psykoanalytiske forståelse er, hvorledes erkendelsen viser sig i behandlingen af overføringen i analysen. I et interview siger han

I am reluctant to write anything that isn't absolutely centered on the clinical material – that hasn't grown out of the clinical material. (Astor 1989, s. 11)

Meltzer forfalder næsten aldrig til at fremhæve erkendelser, som er isole-rede i deres abstrakthed. Analysens materiale er det eneste, der overbevi-sende kan bringe teorien til ændring. Teoriarbejdet fuldendes i analysen ligesom det analytiske arbejde fordrer og beforder teoriarbejde. Det betyder selvfølgelig ikke, at det *kun* er fra analysen, at teorien henter sit ma-teriale og analytikeren sine inspirationer. Overalt i arbejdet står kunsten frem som en valid og evigtløbende kilde til prægnans i erkendelsen. Men erkendelsen skal efterprøves i det analytiske arbejdes rum.

Til Meltzers stil hører også, at han ikke er bleg for at komme med skarpt slebne udtalelser om psykoanalysens teoretiske begrebsapparat. Eksem-pelvis siger han om Kleins begreb »den paranoid-skizoide position«, at det er en fundamental misforståelse at dette begrebs brug i beskrivelsen af den skizofrenes oplevelsesmåde har sin basis i den normale udvikling.

Det har vist sig, at denne [den paranoid-skizoide position] er noget helt andet end det, vi ser på hvilket som helst stadium i den normale udvikling. Derfor bidrager vore fund vedrørende skizofreni til vores forståelse af, hvorledes sindets måde at fungere på kan køre frygtelig af sporet, men det bidrager meget lidt eller slet ikke til vores forståelse af, hvorledes det kan udvikle sig normalt. Og derfor har begrebet [den paranoid-skizoide position] slet ikke bidraget til begrebet om barnets udvikling og i realiteten heller ikke til begrebet om det mentale appa-rats struktur. (Astor 1989, s. 4)

Det vrimler med den slags omkalfatrende udtalelser, som uden længere forklaringer fremsættes på tværs af The Establishment. Den autoritative stil – muskulære stil ville Meltzer måske sige (Smith 1998, s. 203) – bidrager både til at vanskeliggøre teksterne og gøre dem klarere. Læseren mangler detaljerede udredninger for den overraskende konklusion samtidig med at der skæres igennem. Udredninger kan så eventuelt findes andetsteds i Meltzers værker.

Meltzer er en arbejdsom kliniker, som næppe har haft mange sygedage i sit liv, og som i weekender ofte er rejst udenlands for at supervisere. Hans bøger må være skrevet ind-i-mellem så at sige, der hvor der har været 1-2 timers pause eller i sommerferier, og det bærer nogle af dem måske præg af. Det er sparsomt med referencer, og de få steder, de er til stede, er de ikke just præcise og udtømmende. Han har skrevet 8 bøger: *The Psychoanalytic Process* (1967), *Sexual States of Mind* (1973), *Explorations in Autism* (1975), *The Kleinian Development* (1978), *Dream Life* (1984), *Studies in extended Metapsychology* (1986), *The Apprehension of Beauty* (1988) og *The Claustrum* (1992). Et begrænset antal af hans mange artikler er optrykt i bogen *Sincerity and other Works* (fra 1994), hvor også ikke tidligere publicerede artikler figurerer. Siden værket *The Claustrum* har han ikke skrevet noget, men en del foredrag er blevet afskrevet og publiceret.⁵

Forholdet til det kliniske materiale, Meltzers fortættede skrivestil og hans afsky for skridt-for-skridt udredninger har forårsaget, at hans skrifter netop er blevet betragtet som svære af læse. De toner paradoksalt nok frem som alt for abstrakte. Dertil kommer, at Meltzer spreder sig umådeligt: fra børneanalyser med autistiske, organisk skadede og neurotiske børn til voksenanalyser, der strækker sig fra analyse af mennesker, der lever isoleret i deres vrangforestillingsunivers, til mennesker, hvis psykopatologi er borderline-præget med perverse, addiktive og obsessionelle træk, og endelig analyser af mennesker, hvis adfærd mere ligner den benigne neurotikers ønske om at kende sig selv (herunder kommende analytikere i egenanalyse). Det kræver et langt livs arbejdsomme praksis for at få en dyb fornemmelse af disse tilstandes psykopatologiske strukturer.

Meltzer insisterer som sagt på at stå på skuldrene af Melanie Klein og Wilfred Bion. Ofte koketterer han med, at han slet ikke har bidraget med noget nyt. Om sin Bion-læsning siger han eksempelvis, at

selvom det at videregive ens perceptioner af et genis visioner kan se ud som en arv (man fører videre), så er det faktisk en tillidssag som prakkes på den uforsigtige. [...]. Problemet med tillidsgerningen er at

5 På dansk er kommet »Claustrum: individuelle og institutionelle mentalitetsformer«. Agrippa 1991; vol. 13/1-2, s. 49-57 (oversat af B.R.)

undgå at blive apostolisk og i stedet søge kun at hjælpe andre til at læse geniets tekster, at undgå at erstatte det med evangeliet. (Meltzer 1986, s. 9)

Under den muskuløse fremfærd, aner man samtidig en menneskelig skyhed – som når han eksempelvis siger:

Frygten for at producere sludder og vrøvl, frygten for at fejlkonstruere og fejlrepræsentere andres kostbare ideer, frygten for at misbruge det engelske sprog, gør det at skrive til en pinefuld proces. Men ambitioner, kontrafobiske holdninger, udfordringen af indre forfølgere – samt håb – skubber en frem. (Meltzer 1986, s. 9)

Eller som han for et stykke tid siden sagde ved en konference i Firenze:

Det faktum, at jeg har skrevet nogle bøger, hvis indhold jeg dårligt kan udholde at se på, og som jeg hører om fra venner og kolleger og dårligt kan genkende, vidner kun om den proces som indgår i hvad som helst, der kan kaldes kreativt eller originalt eller hvad man nu vil kalde det, dvs. det er alt sammen et resultat af, at noget taler eller bliver skrevet igennem dig [through you]. (Meltzer 2000)

Hvad er nu argumenterne for at fokusere netop på denne uforsonligt muskulære analytiker, der skyr, afskyr og advarer mod idealiseringen sideløbende med, at den vokser omkring ham? Når nu Meltzer vedkender sig at stå på ryggen af både Klein og Bion, er der så tale om en epigon eller er der tale om, at han har ydet et reelt innovativt bidrag til psykoanalysens videreførelse?

Det spørgsmål skal jeg forsøge at belyse i det følgende, således som jeg i min overføring på Meltzers tekster har konciperet hans ord og synspunkter. Lad mig allerede nu antyde, at det relativt nye blandt andet drejer sig om Meltzers forståelse af psykoanalysen som en primært observerende metode. Analytikeren og analysanden må så at sige tålmodigt vente på at ubevidste elementer viser sig så klart, at disse elementer intuitivt kan informere analytiker og analysand om *meningen i det erfarede*. At lade ubevidste meninger med det erfarede udfolde sig sandfærdigt betyder ikke at forhaste sig med at danne en historie (om analysandens indre), hvis formål vil være at blive af med den frygtelige følelse af usikkerhed. Analytiker og analysand må ikke, som Keats formulerer det »irritably reach for fact and reason«.

Det nye drejer sig også om den tanke, at sindet, the Mind, primært er en fænomenologisk struktur (frembragt af hjernen, ganske vist⁶), hvis måde at arbejde på er rettet mod at *danne symbolsk mening* for at kunne tænke over de menneskelige komplekse oplevelser og erfaringer. Denne fænomenologiske indfaldsvinkel blev betydningsfuld i Meltzers syn på teori og i synet på psykisk udvikling, eller Selv'ets udvikling, samt endelig i forbindelse med hans originale udvikling af det æstetiske perspektiv i psykoanalysen. Det æstetiske perspektiv gør sig gældende i måden materialet gøres begribeligt, i måden følelser fokuseres og holdes i live (mens handling holdes tilbage) indtil de kan blive tænkt, i måden hvorpå der lyttes efter den udtalte (og måske usigelige) musikalitet i tænkningen snarere end straks at komme patienten til (misforstået) »undsætning« med ikke-modnede eller ikke-vitale tolkninger.

Der er en adskillelse mellem Meltzers tænkning før *The Kleinian Development* (1978) og Meltzer efter dette værk. Adskillelsen skyldes den intense inddragelse af Bions tænkning efter dennes død i 1979. Jeg skal kort omtale nogle ideer i værkerne både før og efter *The Kleinian Development*.

4. Den psykoanalytiske proces

Bogen *The Psycho-Analytic Process* indledes med påpegningen af den kolossalt store forskel på »at gøre det analytiske arbejde« og at skrive/tale om det. Men i samme åndedrag understreges det, at begge domæner bidrager til analytikerens udvikling. Den pointe underkendes ofte af analytikere, der vægrer sig ved at skrive om analysens processer. Jeg siger ikke, at disse analytikere ikke nødvendigvis tænker dybt over deres arbejde, men formuleringen af sin tænkning på skrift kan i sig selv blive en del af selvanalysen.

I analysen er den væsentlige opgave at etablere en setting, som skaber rum for at overføringsprocesserne kan finde udtryksmuligheder – og helst finde nye udtryksmuligheder. Analytikeren er nødvendig i denne opdagelsesproces, for patienten er kommet fordi det almindelige liv ikke har kunne befordret den ønskede ændring.

Patienten – eller analysanden – kommer med et helbredelseskriterium og et foruddannet syn på sig selv og omverdenen ('pre-formed transference'). Det gælder også analysanden, der selv ønsker at være analytiker. Man kan meget vel betragte dette ønske som en art symptom, hvis grundlag nød-

6 Meltzer viser flere steder respekt og interesse for hjerneforskningen, og han mener den kan belyse det mentales emergens. Uddybende forståelse af det mentales struktur og ubevidste fænomenologi må i sidste ende dog komme fra psykoanalysen. Han advarer flere steder mod »confusing mind and brain.« (Meltzer 1986, 1994).

vendigvis må analyseres. Meltzer er optaget af værdien af, at analytikeren kan drive sin tænkning ud over helbredelseskriteriets rammer. At komme af med sin sygdom er selvfølgelig et gode, men trangen til for enhver pris primært at ville fjerne symptomerne, dvs. at lære patienten at håndtere sine symptomer, kan stå i vejen for at muligheden af at kunne analysere de mentale processer, der bærer symptomerne, dvs. at befordre de tankeprocesser der hindrer den emotionelle tænkings kreativitet. Helbredelse af symptomerne skulle gerne vokse ud af forståelsen af den psykoanalytiske proces – ikke omvendt.⁷

I værket *The Psycho-Analytic Process* beskrives den analytiske proces ved hjælp af fem faser:

1. Samlingen af overføringen,
2. Udredningen af den geografiske konfusion,
3. Udredningen af den zonale konfusion,
4. Tærsklen til den depressive position og
5. Fravænningsprocessen.

Disse faser er ikke faser i analysens naturlige udvikling – hvis en sådan overhovedet findes; sådanne faser ville være lige så illusoriske som på forhånd fastlagte faser i et ægteskab, eller i et kærlighedsforhold. I stedet for at tænke dem som naturalistiske, successive faser må de snarere opfattes som strategier, som analytikeren kan antage i sin praksis. Faserne er derfor stærkt afhængige af analytikerens indsats.

For en dansk analytiker er betegnelserne på de fem faser fremmedartede. Det skyldes dels vores uvanthed med den kleiniansk analytiske tænkningens begreber⁸, dels at Meltzer udformer sine formuleringer på baggrund af sine erfaringer med børne-analyser. Den intuitive forståelse af begreberne vil nok være størst hos de analytikere og terapeuter, der arbejder intenst med børn eller med voksne med borderline-organiserede personlighedsforstyrrelser og psykoser.

7 Hvor stor værdien er for patienten kan diskuteres, men dette synspunkt er af betydning for psykoanalysen, fordi det stiller analytikeren friere med hensyn til at undersøge funktionerne af 'the human mind', der forestiller sig, tænker og interagerer med andre 'minds'.

8 Ingen dansk analytiker har mig bekendt en kleiniansk uddannelse, og det hæmmer selvfølgelig selve forståelse af tolkningen af materialet. Meltzer anvender desuden en række notationer, der går ud over de gængse kleinianske skrivemåder, à la 'toilet-breast', men disse er blot shorthand-udtryk for evidente strukturelle forhold (Meltzer 1967/1979, s. viii).

Samlingen af overføringen

Denne fase handler om, at patienten i analysens begyndelse på den ene side ønsker at forholde sig til alt det nye i analysen – primært for at modellere forståelsen af disse indtryk over allerede eksisterende indre objekter – og på den anden side er bange for at kunne miste dele af sig selv i mødet med det nye. Mange analysander bærer således på en angst for »hvad analysen kan gøre ved dem«. En række udtalte spørgsmål melder sig i analysandens associationer – både før og under analysen: bliver man en helt anderledes person, mere indadvendt, undertrykt eller bliver man hæmningsløst frigjort; eller omvendt: kan man overhovedet blive forandret ved analysen? Har man utilgiveligt eller uheldeligt rigide forsvarsmekanismer eller isolerede bastioner af had og sadisme? Vil analytikerens forkaste en som menneske?, osv., osv.

Denne modsætning mellem udfoldelse og blotlæggelse af sig selv og forsøget på at skærme sig selv ved at skabe sikre grænser med en på forhånd defineret perimenter præger analysens begyndelse. Modsatningen ligger som et fundament under analysandens forsøg på at aflæse analytikerens, analysandens forsøg på at få analytikerens til at spille med på analysandens betingelser, analysandens projektive identifikationer og acting-in, og andre former for udtryk, der kan afhjælpe patientens angst. Alt dette ses tydeligere hos barnet end hos den voksne, for den voksne vil være bundet af en allerede fastlagt for-forståelse af analytikerens rolle *som* analytiker.

Udredningen af den geografiske konfusion

Denne vedrører først og fremmest analysen af projektiv identifikation, således som den kan ses:

- ved manglende evne til at tåle separation;
- ved tilfælde af dårlig differentiering af hvad der er godt og hvad der er ondt;
- ved forsøg på omnipotent at kontrollere situationen i og uden for det analytiske rum;
- ved tilfælde af stærk excessiv misundelse;
- ved tilfælde af arrogant bedreven;
- ved tilfælde af basal mangel på selvtillid.

I denne fase er det analytiske arbejde rettet mod den horisontale splitting af den maternale krop og den medfølgende projektive identifikation. Denne splitting finder sted for at kroppen kan frigøres fra psykisk smerte. Meltzer ser det som én af Kleins store opdagelser at have igangsat undersøgelsen af, at den mest primitive form for lettelse fra psykisk smerte be-

står i at evakuere denne til selvets ydre objekter⁹ for i stedet at modtage (ved introjektion) de genoprettede og lindrende dele af selvet.

Denne idé, at mennesker kan relatere sig til hinanden for at kunne komme af med psykisk smerte, er en idé Meltzer bærer med sig fra begyndelsen af sin tænkning til dennes Bion-inspirerede slutning. Hvis der i den analytiske situation opstår en massiv projektiv identifikation, kan analytikeren eventuelt få funktion af det objekt, Meltzer originalt har kaldt »*the toilet-breast*«¹⁰.

Forudsætningen for dannelsen af det indre toilet-bryst synes at være, at der i den ydre verden ikke har været objekter, som kan rumme barnets mentale smerte; barnet har med andre ord været udsat for svigtende omsorg og negligering af barnets kommunikative bestræbelser. Denne manglende kaster jeg'et tilbage til den massive projektive identifikation på et indre objekt. Begrebet indre toilet-bryst signalerer i øvrigt:

- 1) at analytikeren opfattes i et partialobjekt perspektiv: det betyder eksempelvis, at analytikeren i lang tid kan være i den position hvor han/ hun modtager alt det negative fra patienten (kritik, afvisning, nedladdenhed), mens andre i omgivelserne modtager alt det positive (idealisering);
- 2) at den følelse, der evakueres, opleves som på en gang nødvendig og som ubehagelig: noget, der burde være stimulerende, er det ikke alligevel, eller opleves som direkte giftigt.

Når den projektive identifikation dominerer betyder det at dele af personligheden »lever i en verden«, hvor sandfærdighed (og trofasthed?) ikke eksisterer som en kategori. Alting kan få forvrænget sin betydning, dels ved den narcissistiske identifikation med objektet (med denne karakter af svigagtighed), dels ved den klaustrofobiske angst, der farver hver en oplevelse og giver den et anstrøg af forfølgelse, lokket i en fælde eller frem-

9 Læsere, der kan have vanskeligheder med at forstå begrebet 'ydre objekter i selvet', kan blot forestille sig den mentale manipulation og omskrivning, sindet foretager, når en person har været udsat for krænkelse eller kritik i en dialog. Efterfølgende vil personen gennemspille situationen og forandre den gradvist, eksempelvis ved at tillægge det indre billede af den attackerende person dårlige/ønsin-dede egenskaber eller bare en dårlig dag – alt sammen noget der foregår på den indre scene med »ydre objekter«. Ifølge Klein skal også persekutorisk angrebne 'indre objekter i selvet' evakueres. Indre objekter kontrasterer de ydre objekter ved at være: basale, identitetkonstituerende, generaliserede elementer, der er afgørende for blandt andet følelsen af selvverd, fornemmelsen af mening med tilværelsen og med ens tanker og handlinger, evnen til at bære frustration og til at kunne nyde forventningen om noget godt, etc.

10 Nogle steder tilskrives Melanie Klein oprindelsen af begrebet 'toilet-breast', andre steder (eksempelvis *ibid*, s. 21) tager Meltzer selv æren.

medhed. Hele tænkningens, tidens og den mentale geografis struktur forstyrres i den projektive identifikation, fordi de kognitive strukturer, som selv er funderet på tid og geografi, er forvrængede.

Så længe en splitting kan opretholdes – f.eks. ved at analytikeren får serveret alle patientens ubehageligheder, mens andre i omgivelserne får lov at opleve patientens mere stærke/kreative sider – så synes den mentale geografi at være overskuelig. Det er når splittingen ikke mere er stabil, at den geografiske konfusion bliver enten direkte destruktiv eller præget af konfusion, hvor grænserne mellem indre/ydre, mellem stabilitet/ustabilitet, kun vanskeligt kan opretholdes.

Arbejdet med at samle overføringen (fase 1) udføres især omkring fraværs-momentet: weekend-afbrydelsen og afbrydelsen af den enkelte session. Arbejdet med den geografiske konfusion (fase 2) har mere fokus på det, der sker midt i ugen og midt i timen. Hvis analytikeren kan bære at fastholde arbejdet med den geografiske konfusion og analysere den, så vil belønningen med nogenlunde sikkerhed komme senere.

Udredningen af den zonale konfusion

Forståelsen af den zonale konfusion hviler på den kleinianske betydning af den internaliserede moders krop. Denne krops zoner bliver et arnested for forestillinger om ejendom, dvs. forestillinger om hvad der tilhører mig og hvad der tilhører omverdenen, samt for forestillinger om gensidige idealiseringer. Man kan også forstå den zonale konfusion som udtryk for nødvendigheden af minutiøse udredninger af narcissismens strukturer: undersøgelsen af variationerne i relationen mellem den indre og den ydre virkelighed.

Meltzer er allerede her optaget af den æstetiske dimension i tilgangen til verden: betagetheden af moderens krop, bryst, stemme, lys og farve. Det er også på dette sted, at Meltzer opretter et notationssystem, deriveret fra Freuds seksualteori og Kleins metapsykologi, for at beskrive, hvad der kan ske ved zonal konfusion. Eksempelvis kan man i patienternes selv-fremstilling observere forvirring med hensyn til objekt-relationens 'given' og 'tagen', således at: brystvorte-giver-mælk-til-mund bliver lig penis-giver-sæd-til-vagina som atter eventuelt ligestilles med barnet-kurrer-til-moderen-som-manipulerer-penis. Denne måde at beskrive komplekse udvekslinger er definitivt forladt nu, men den var en overgang en måde hvormed analytikeren forestillede sig sammenhæng i de kliniske fænomener, en måde at differentiere fænomenernes kvalitet og udviklingsstadier samt en måde, der kunne være vejledende for analytikerens interventioner.

Tærsklen til den depressive position

Den næste strategiske position, på tærsklen til den depressive position drejer sig om, at analytikeren som toilet-bryst afløses af analytikerens position som nærrende og vitaliserende, på en ikke-idealiseret måde. Til denne fase

er også knyttet angsten for at miste analytikerens tilstedeværelse og støtte samt muligheden af at kunne gøre brug af dennes indre egenskaber. Netop fordi der er tale om at stå på tærsklen, så er analytikerens i overføringen endnu udsat for reminiscenser af narcissismens strukturer: kyniske angreb på sandheden i følelsesregistret og forøgelse af den depressive angst med mistro mod nyopståede tanker og ideer, latterliggørelse af analysens forløb, jalousi-provokerende hentydninger og insinuationer. Forskellige klicheer kan dukke op, som kan have provokerende betydning for analytikerens (cave modoverføring!): »du har det meget bedre end mig«-holdningen; »ude-af-syne-ude-af-sind«-holdningen; »Analytikere-gør-det-blot-for-at-tage-vare-på-sig-selv«-holdningen (renommé, økonomi); »analytikerens-teknik-er-bare-rationelt-middel-til-gætværk«-holdningen, etc.

Analytikere må minutøst følge det, analysanden fremkommer med, for at medvirke til, at introjektionen af det nærende bryst mere og mere stabiliserer sig til de ydre objekter. Denne bevægelse er i bund og grund sammenhængende med tilliden til at ydre objekter, dvs. opfattelsen af det, der foregår i omgivelser, indeholder muligheden af godhed. Efterhånden overvældes patienten af, at de gode objekter kan tilgive en, og at man også selv bliver i stand til at tilgive.

Fravænningsprocessen

Fravænningsprocessen har vi at gøre med kort før afslutningen. Tre typer af fravæning springer i øjnene: den egentlige afslutning, afbrydelsen på grund af ydre omstændigheder og afbrydelsen på grund af dødvande i terapien.

Ved fastsættelsen af datoen for afslutningen igangsættes en vanvittig proces, hvor analysens forløb revideres. Ved den egentlige afslutning vil dette ske som en sidste del af gennearbejdningen. Formålet vil så sandsynligvis være at afprøve, hvorvidt introjektionen af analytikerens holdning er holdbar, hvorved den fortsatte selv-analyse langsomt bliver en mulighed. Ved afbrydelsen på grund af ydre omstændigheder vil man ofte se en systematisk nedbrydning af analytikerens forsøg på at redde, hvad der er opnået. Ved børne- og ungdomsanalyser er det ofte officielle instanser, der griber afgørende ind – og motiverne herfor kan være mangeartede, hvad enten de er udformet rationelt eller er uformulerede. Ved afslutning på grund af analytisk dødvande er det analytikerens mangler, der er centrale – enten på grund af at den analytiske teori ikke har nået det stadium, der er nødvendigt for at forstå den sygelige tilstand, eller fordi analytikerens måde at udforme sin teknik ikke har været god nok.

5. Udforskning af autisme

Explorations in Autism (Meltzer et al. 1975) er primært en række casebeskrivelser af børne-psykoser, og et forsøg på at beskrive og kommentere autismsens struktur. Opgaven er vanskelig, fordi autismen strukturelt set på samme tid er både 'mental' og 'mindless'. Men formuleringen af denne tilsyneladende paradoksale antagelse er i sig selv produktiv. Den tvinger os til at forstå forskellen på 'en begivenhed' og 'erfaringen af begivenheden'. Begivenhedens umiddelbarhed er diskret og skaber ikke nødvendigvis forbindelse til andre begivenheder, hvorfor den heller ikke er til rådighed for erindringen. Erfaringen derimod er netop erindringsskabende. Begivenheden vil i autismsens fænomenologi demontere ('dismantle'), og måske ligefrem angribe, enhver sammenhæng. På den måde trues selve objektrelationen, for objektet mister sin attraktive kraft. Dette fører Meltzer til at fokusere personlighedsstrukturens geografi – andetsteds i bogen benævnes den 'fantasiens geografi' – omkring fire steder: selvets indre og dets ydre, samt indersiden af henholdsvis det ydre og det indre objekt. Hertil føjer han så et femte sted, intetheden, »'nowhere' of the delusional system, outside the gravitational pull of good objects« (ibid. s. 223).

Meltzer ser den mentale geografi som noget, der kan relateres til dimensioner i sproget. Han fremsætter en teori om fire dimensionelle niveauer, som er parametre for emotionel og mental funktionsmåde. De fire dimensioner kan gengives på følgende måde:

I *en-dimensionaliteten* har vi at gøre med den type repræsentation af virkeligheden, hvor den talendes og den lyttendes placering i et fælles tid-sted rum negligeres. Ord, udtryk, lyde, gestik og anden tegngivning kan få antropomorfe attributter og selv optræde som agenter i virkeligheden – uden at disse agenter relaterer sig til hinanden. De kan være forfølgende, ødelæggende, nærende, beroligende, o.l. De er som sådan ikke metaforer, idet de ikke peger på noget andet, som de står i stedet for. De fungerer snarere som udtryk for en krop, der udsender entydige tegn uden forankring, og hvor den forventede konkrete effekt heller ingen forankring har. Ord og sætninger optræder udelukkende som rækker af løsrevne sprogudtryk, der er afskåret fra at kunne danne betydningshelheder. I det en-dimensionale livsrum bliver sproget et landskab, hvor subjektet må bevæge sig forsigtigt omkring – i tanken såvel som i omgangen med andre mennesker – undgå uventede faresituationer, opbygge en indre liste af mulige katastrofer og sikre sig ved på forhånd at udregne garantisikrede veje og udtryksformer i den sproglige tilnærmelse til virkeligheden.

I *to-dimensionaliteten* har man at gøre med specifikke henvendelser til den anden: den primitive to-vejs-kommunikation, re-aktionen. Varetagelsen af den andens medlytten negligeres delvist, eller det tages for givet, at den lyttende hører nøjagtigt det samme ved ordene som den talende. Det er vanskeligt, men ikke umuligt, for den talende selv at lytte med et andet

øre, dvs. selvobserverende. Lytning med »det tredje øre« (Reik 1948) er helt udelukket. Hvad angår betydningsindholdet af det sagte, så ses både ting, mennesker og situationer som enten sorte eller hvide, ideelle eller foragtelige, forståelige eller uforståelige. Disse værdier kan antages skiftevis, men de kan ikke holdes op mod hinanden, sammenlignes eller integreres. Tiden vil have en cirkulær karakter og personen er ude af stand til at begribe varige forandringer, og derfor heller ikke udvikling, eller standsning i udvikling. Omstændigheder som truer stabiliteten vil blive oplevet som sammenbrud, opløsning, meningsløshed uden at kunne sættes i en ramme eller anden sammenhæng.

I *tre-dimensionaliteten* har objektet fået container-karakter (inderside, yderside, rumlig afgrænsning). At kunne sætte sig ind i den andens fantasiverden bliver en afgørende mulighed. Selv og objekt kan skifte plads. Tiden får en afgørende betydning som retningsgiver for forståelsen af betydning (konstellationen af fortid, nutid og fremtid). Sproget kan nu pege både på forløb og kontekst. Fortællinger forankres ofte i familiens rum og frigøres langsomt fra narcissismens bånd. Der kan skelnes mellem gode fraværende indre objekter og forfølgende objekter.

I *fire-dimensionaliteten* er den sproglige kode helt og holden kulturel og er dermed radikalt lokaliseret uden for jeg'et: sproget kan referere til en virkelighed uden for det selv såvel som til sig selv (metasproglighed). Den talende er henvist til at finde sin identitet i sproget som den størrelse, der kaldes et 'jeg', som er relateret til andre lignende og forskellige 'jeg'er. Narcissistiske forståelsesformer og omnipotent kontrol over andres og egne tanker får mindsket betydning som guidelines for den mentale fungeren.

Autismen hører til i den en-dimensionale sprogs verden, og er som sådan en bidragsyder til at forstå udviklingen og overgangen til den to-dimensionale mentale verden. Hertil kommer, at selve dimensions-konceptet bidrager på en ny måde til beskrivelsen af objekt-relationen.

6. Overskridelsen af Klein

I årene 1972-73 varetog Meltzer den teoretiske undervisning i det engelske psykoanalytiske selskab og gennemgik i den forbindelse nogle kliniske Freud-tekster og dernæst Kleins *Narrative of a child analysis*. Nogle år senere blev han bedt om at gennemgå Bions arbejde, og det blev et afgørende vendepunkt for Meltzers måde at fremstille psykoanalysen på. Forskellen i de tre tænke måder resumerer Meltzer således:

Freuds model af sindet hviler på, at der er en udifferentieret masse psykisk energi – såvel kreativ som destruktiv – som finder sin manifestation i mentale præsentationer (Det'et). Jeg'et, som er udviklet fra denne udifferentierede masse, og som står for udviklingen af evnen til bevidst at percipere psykiske kvaliteter, søger at interagere med omverdenen for at reducere ubehagelig

spænding til et minimum. Til den kompleksitet, der er indbygget i konflikten mellem livs- og døds-drifter, føjes der nu yderligere den opgave, at Jeg'et skal tjene eller undgå kravene fra den reelle verden og fra den indre institution, som Overjeg'et udgør – det Overjeg, der er afløser for barndomsrelationerne til forældrene og på forskellig måde modificeret af senere erfaringer med konfigurationer, hvor afhængighed, autoritet og beundring indgår.

Idet Jeg'et skal tjene tre herrer – nemlig det'et, jeg'et og overjeg'et – gør det brug af forskellige midler: det indsætter tanke som et moment mellem impuls og handling; det handler for at modificere den ydre virkelighed og gør heri brug af hallucinatoriske ønskeopfyldelser og forsvarsmekanismer. Sidstnævnte tjener til at modificere signalangsten, skabt af konflikten i jeg'et på grund af uforenelige krav fra dets forskellige herrer. Udviklingen af jeg'et, dets psykoeksuelle udvikling, består af en serie stadier, dels betinget af modning i de fysiske organismer og dels af de øgede og varierede krav fra omgivelserne, hvorved de ledende erogene zoner, objektets natur samt målet med relationen (zone-objekt) progredierer fra primær narcissisme til genitalitet.

Ifølge Meltzer må Freud med sin model begrænse sig til forstyrrelser hinsides det narcissistiske stadium, og primært beskæftige sig med krav og trusler, som stammer fra Overjeg'et. Den psykoanalytiske praksismetode har hos Freud som hovedopgave at udforske de frie associationer, hæve modstand mod overføringen samt at tolke drømme. Målet er at hæve fortrængningerne, rekonstruere forstyrrelsen af den psykiske udvikling og på den måde hæve fortrængninger, mindske perversionerne og muliggøre den psykoeksuelle udviklings fortsættelse. Forsvarsmekanismerne vil blive opgivet af patienten, når de er blevet bevidste, under forudsætning af, at det økonomiske spil mellem lyst- og realitetsprincippet lader sig udfolde. Den lange liste af forsvarsmekanismer, ført an af fortrængning, projektion, introjektion, benægtelsen, negation, isolation af affekter og splitting af jeg'et, er i princippet åben for tilkomst af nye medlemmer, når disse kan beskrives. Men selve mekanismerne navngives på grund af deres manifestation; den aktuelle og underliggende mekanisme, sandsynligvis ved bunden et kemisk og neurofysiologisk korrelat, kan ikke observeres men kan kun konstrueres med en vis usikkerhed.

Meltzer ser Freuds model af sindet som en eksplanatorisk model, der udgår fra et mekanisk, kausalt system, hvis mål det er at forklare afvigelser i den normale udvikling og funktionsmåde, som en basis for behandling. Det er i mindre grad et psykologisk system, der kan beskrive »sindets liv«, om end det hviler på observationer af fænomener, og ikke primært på fysiologiske eller neuroanatomiske facts. Ifølge Meltzer har Freud svært ved at beskrive emotionalitet som det bærende fundament ved mental funktionsmåde. Freud anskuede følelserne på en Darwinistisk måde som en primitiv form for kommunikation. På den måde konfunderede han »the experience of emotion« med »the communication of emotion«. Følelser blev hos Freud ikke det, der drev tankegangen, men snarere noget der kunne optræde som »støj« i maskineriet.

Melanie Kleins modeller af sindet er meget freudiansk, men implicit i hendes kliniske beskrivelser er modellen meget anderledes. Det er ikke en eksplanatorisk model og et kausalt system, men en beskrivelse af en geografi for et fantasiliv i hvilket et teater, der genererer mening, eksisterer inde i sindet, hvorved former i den ydre verden kan imprægneres med mening og emotionel betydning. Klein skabte sin model ud fra en naiv lytten til, hvad børn fortalte om den indre del af deres egen og moderens krop. Hvis Freuds verden er én, hvor skabningerne søger dække fra den konstante bombardering af stimuli indefra og udefra, så er Melanie Kleins verden én, der består af hellige babyer i en hellig familie, madet med djævelskab fra afspaltede dødsdriftselementer.

Den kleinianske model understreger en udvikling som synes at begynde kort efter fødslen i spædbarnets oplevelse af moderen, begyndende med erfaringen med hendes bryst. Ved hjælp af splitting af Selv og Objekt i gode og onde aspekter og ved fantasien om introjektion og projektiv identifikation, konstruerer spædbarnet, baseret på dets erfaring med tilfredsstillende og frustrerende oplevelser, en indre verden af objekter og dele af Selvet, i hvilket dets ubevidste fantasier og drømme manipulerer mening og emotionelle betydninger i dets erfaringsverden. Denne indre verden danner model for fremtidige måder at konstruere erfaringer på, og måder hvorpå adfærden reguleres i relation til objekter i den ydre verden. Siden modellen går ud fra, at ydre objekter også har en indre verden, så bliver denne verden, som i første omgang er moderens krop, objekt for den epistemofile drift med hensyn til ydre og indre kvaliteter. Livs- og dødsdriften manifesterer sig i emotionelle impulser, som opstår fra tilfredsstillende og frustrerende begivenheder, nemlig kærlighed og had, kompliceret af misundelse i to-kropsrelationen, senere ophøjet til jalousi i tre-kropsrelationen eller den ødipale situation. Onde objekter, onde dele af Selvet og objekter ødelagt af omnipotente angribere i den indre og ydre verden, skaber persekutorisk angst, som Selvet på forskellige måder prøver at forsvare sig imod ved splitting-processer, projektiv identifikation, benægtelsen af psykisk realitet og afhængighed af gode eller idealiserede objekter, alt sammen implementeret i ubevidste fantasier og handlinger, farvet af varierende grader af omnipotens. Når kærlighed og afhængigheden af gode objekter vokser til et vist punkt, så vil omsorgen for sikkerhed og velvære tendere mod at blive omsorg for gode objekters velvære, og et nyt værdisystem, den depressive position, indvarsles. I den udstrækning subjektet kan opretholde en depressiv orientering, sker der en udvikling gennem reintegration af splittede Selv- og Objekt-dele, og omnipotensen mindskes gradvist ligesom skizoide mekanismer forlades til fordel for tillid og afhængighed af indre objekter, og de figurationer i den ydre verden, som bærer overføringen fra de indre objekter. Fremskridt fra del-objekt- til hel-objektrelationer styrker den indre situation, og identifikation med indre objekter gør det muligt for Jeg'et at gro i styrke, mens reintegrationen af dens splittede dele forstørre kom-

pleksiteten af de mentale funktioner, som det kan overkomme. En del af personligheden modnes gennem introjektive identifikationer, og disse antager mere og mere kontrol af relationerne til den ydre verden, mens de infantile relationer mere og mere begrænses til indre objekter, som på den måde minimerer tendenser til overføring.

I Kleins psykoanalytiske model er behandling primært rettet mod at muliggøre en gen-oplevelse af essensen i udviklingsprocessen gennem overføring, og denne udviklingsproces fremmes ved tolkning. Det er, siger Meltzer, i alt væsentlighed en korrektiv udviklende oplevelse, i hvilken reintegration af splittede dele af Selvet og objekterne faciliteres, idet den depressive position nås. Erfaringerne i den depressive position kan endog modificere dødsdriftens virulens, sådan som den er repræsenteret i misundelse og misundelsens hindring for udviklingen af taknemmelighed, og dermed udviklingen af kærlighed.

Modellen er, ifølge Meltzer, værdifuld med hensyn til at undersøge objektrelationer og narcissistisk organisation. Forsvarsmekanismerne taber helt deres mekaniske kvalitet og neurofysiologiske funktion i denne model. De bliver uendelige i deres forskellighed, idet de er ubevidste fantasier, som er ført ud i livet med omnipotens. Af deskriptive grunde er de samlet under overskrifterne skizoide mekanismer, splitting og projektiv identifikation, maniske mekanismer (benægtelsen af psykisk realitet) og obsessive mekanismer (omnipotent kontrol og separation af objekter).

Melanie Kleins model af sindet er en verden med emotionelle relationer, fuld af mening, værdi og betydning, som kategorier for erfaring, men modellen har ikke nogen direkte midler til at beskrive mennesket som et emotionelt tænkende væsen i en verden af andre tænkende væsener.

Bions verden er, siger Meltzer, én, hvor de psykiske funktioner søger den absolutte sandhed med utilstrækkelige midler. Mens had og kærlighed er centrale følelser som udforskes i Freuds og Kleins psykoanalyse, så er 'viden' (knowing) den centrale emotionelle erfaring i Bions forskning. Hermed er også det vanskelige begreb om psykisk 'sandhed' sat på dagsordenen.

Bion har, ligesom Meltzer selv, et evolutionært syn på 'the mind'. For Bion er 'the mind' i sit udgangspunkt 'group mind'. De psykiske funktioner behøver gruppen til at overleve og til at fortsætte dets afdækning af sandheden. Samtidig ligger det implicit i Bions model at bevidstheden danner sig selv, bid for bid så at sige, ved at fordøje levede erfaringer.

Ligesom Melanie Klein ser Bion sindet som udviklet i en kontekst af mor/barn forholdet, men for ham er dette forhold en relation, hvis væsen primært er rettet mod forståelse snarere end mod gratifikation. Bion tog det standpunkt, at moderen udførte mentale funktioner for barnet, som barnet så lærte at udføre, idet det internaliserede moderen. Denne relation til moderen blev i terminologien formuleret som en relation til brystet, som barnet – i en tilstand af konfusion, angst eller anden emotionel tilstand, som hindrede det i tænke – kan projicere sin smertefulde oplevelser over i. Mo-

derens indre og ydre må i disse situationer tænke (emotionelt) med barnet ('shared experience'). Den langvarige menneskelige afhængighed ved livets begyndelse, med de frustrationer et fraværende tilfredsstillelses-objekt medfører, fordrer moderen som et tænkende objekt. Returneringen af det materielle tankearbejde (rêverie) sætter igen barnet i stand til at tænke. Både moderens rêverie og hendes væren til rådighed som indre objekt er nødvendig for tænkningen.

Mental modning og udvikling er i Bions optik en vækst i evnen til at *tænke emotionelle erfaringer*. At tænke emotionelle erfaringer gør det muligt for den enkelte at lære, idet det forandrer sine menneskelige evner og bliver en anderledes person end den, vedkommende var i fortiden.

Freuds model vil i Bions terminologi blive relegeret til det, han kalder det videnskabeligt deduktive system om mennesket som et intelligent dyr og Kleins model kalder Bion for sindets mytologi om sig selv og sin oprindelse. Hverken Freuds eller Kleins antagelser bliver anskuet som ukorrekte eller irrelevante, men på forskellig måde som inkomplette og utilstrækkelige for den kliniske udredning.

Bions model af sindet som et tænkende og lærende apparat (thinking and learning apparatus) er optaget af forståelsen af emotionelle erfaringer, som støder på apparatet, idet de iagttages på den indre scene. Det tænkende apparat konverterer de emotionelle oplevelser til tanker, som kan bruges til tænkning, dvs. anvendes for at kunne manipulere et synspunkt og dermed øge dets mulige abstraktionsgrad (alfa-funktionen). Det tænkende apparat introjicerer i barndommen som en tillidsfunktion: et bryst der er i stand til at modtage barnets projektive identifikationer og dele af dets selv, når det eksempelvis er kaotisk udmattet, eller angst, ved bombardementet af emotionelle erfaringer. Brystets funktion kan, som nævnt, ydermere ordne kaos og returnere dets elementer til barnet ved hjælp af en tilstand, som kan ækvivaleres med det at have fantasi eller drømme. Denne form for kommunikation bekræfter den projektive identifikations nødvendige funktion i symboldannelsen og fortsætter med at være til rådighed i senere livsforhold. Men for at kunne kommunikere andet end en sindstilstand, så bliver mere abstrakte midler, som bruger tegn og symboler, nødvendige.

Bion skabte en egen analytisk terminologi for, hvorledes tanker kan vokse i kompleksitet, abstraktion og grad af sofistikerethed – den såkaldte 'grid' (se Olsen og Køppe 1996, s. 500-505) og funktioner L, H og K (love, hate and knowledge). Men han foreslog også, at der synes at være parallelt foreløbende mentale processer, der destruerer tænkningen (den emotionelle tænkning). Han kaldte disse følelser for anti-tanker, hvis funktion i al væsentlighed var at generere 'løgne' – i modsætning til at søge sandheden. Hvis sindet kan holde på en idé uden at skulle komprimere og reducere dens

mening, og uden at skulle føle sig afbrudt af den, og hvis det kan bære fremkomsten af katastrofisk angst (i transformationsprocessen) uden at skulle fordreje meningen, så kan det bringes til at bevæge sig fra en paranoid-skizoid værdi til en depressiv orientering med nye ideer, som hjælper med til, at en vækst i ideer kan finde sted. Hvis sandheden elskes, så kan tanken blive fordøjet og nære sindet, som kan lære af erfaringer¹¹. Det er det, der kaldes 'learning from experience'. Men hvis sandhed hades, eller hvis angsten (for sandheden) undviges, eller hvis apparatet er defekt, så vil løgne, sindets »gift«, i stedet indfinde sig. Disse løgne kan have karakter af: 1) oplevelser, som ikke forandres til tanker og som derfor ikke bliver til erfaringer som kan indgå i en tænkning (beta-elementer kaldte Bion disse uforarbejdede indre og ydre stimuli); eller af 2) tanker, som degraderes og derfor arbejder »i modsat retning« af en egentlig tanke-udvikling (fraser, slogans, diktater, benægtelser, fordrejelser, mm), og som i sidste ende måske kan udvikle sig til et apparat, som udfører »negative tanker« der opererer som en destruktiv del af personligheden. Sker det sidste kan erfaringerne vendes til løgne, som kan bruges til at konstruere en verden af total uvirkelighed i form af vrangforestillingssystemer og hallucinosis.

Når analytikeren arbejder ud fra denne model, så vil han opfatte det som sin opgave at dele med patienten den emotionelle erfaring af øjeblikket. Analytikeren vil, ligesom moderen, søge at modtage de projektive identifikationer i en proces af reverie. Analytikeren vil også prøve at facilitere væksten og nye ideer ved at tilbyde sin mening på forskellige aggressions- og sofistikeringsniveauer, som er beliggende over niveauet for myten eller drømme-tanken. Hans evne til at fungere på denne måde vil være begrænset af evnen til at fri sig selv fra fortidens og fremtidige relationer, samt hans tolerance for den katastrofiske angst.

For Meltzer åbnede Bions model af sindet op for observation og undersøgelse af konfliktområder, som tidligere ikke var blevet tilfredsstillende observeret, beskrevet og bemærket, men som var relegeret til blandt andet kategorierne acting out, psykosomatik, hallucinosis og gruppementalitet. En række nye begreber blev stillet til rådighed for psykoanalysen – eksempelvis forståelsen af 'mindlessness' i obsessionelle fænomener, i fetichisme og i to-dimensionelle objektrelationer, i hvilke emotioner og kropslige oplevelser og begivenheder ikke er til at skille ad. Bion blev den grundsten som Meltzer fremover stod på, og i årene derefter er det svært at skelne Bion, Meltzers Bion og Meltzer selv i Meltzers psykoanalytiske refleksioner.

11 Epistemologisk set synes en tænker ikke at være nødvendig for at tænkning kan finde sted; løgnen, derimod, kræver ifølge Bion en tænker.

7. Drømmelivets verden

Meltzer tillægger drømme-arbejdet stor betydning. Det gælder både det forhold at patienten drømmer – Meltzer bliver nærmest urolig for det analytiske arbejdes kvalitet, hvis der går lang tid inden det fremkalder drømme – og det gælder selve analyse-arbejdet med drømmene.

Ifølge Meltzer er Freuds teori om drømme så dybt rodfæstet i en neurofysiologisk model af 'the mind', som sætter lighedstegn mellem mind og brain, at den ikke ville være i stand til at bære vægten af undersøgelse af meningen med drømmes mening ('the meaning of the meaning of dreams'; Meltzer 1984, s. 11). Freud lagde for lidt vægt på adskillelsen mellem »at drømme« og »huske en drøm«, og han bemærkede næsten ikke problemet med »at lytte til en andens fortælling om sin drøm«.

I stedet forestiller Meltzer sig, at drømme er en essentiel del af sindets funktion, som omhandler vores æstetiske oplevelser af verden, hvor »skønheden er sand, og sandheden er skøn« (Keats). Visse studier foreslår at den emotionelle erfaring i bund og grund er æstetisk, og at processer i den paranoide skizoide position institueres via splitting og idealisering ud fra behovet for at forsvare sindet mod den smerte, der er indeholdt i den æstetiske oplevelser af skønheden i verden. Denne æstetiske synsvinkel skal jeg vende tilbage til nedenfor.

Meltzer ser drømme, som opstår og fremkommer i den analytiske situation som reelle forsøg på at tænke på de nye emotionelle erfaringer, som stammer fra analyse-situationen. Drømmenes betydning er derfor relateret til selve overføringsprocessen, snarere end blot til den associative kæde, hvis spor Freud forfulgte i sin drømmeforståelse. Meltzer er derfor mindre interesseret i drømmens 'mening', men snarere i den betydning den må have for drømmeren. At drømme er at tænke over ens egne emotionelle erfaringer. Det er ikke en diskursiv eller verbal aktivitet, men en pre-verbal foretagelse med en status, der ligner legens. Meltzer taler derfor ikke om 'drømme-fortolkning' men om at formulere drømmen ('dream formulation'). Teknisk set har drømme-analysen to trin: at formulere for patienten den vågne drømme-oplevelse analytikerens selv har haft ved at lytte til drømmen; det at transformere drømmen fra et visuelt register til et symbolsk verbalt. Det andet trin består i ved hjælp af intuition at finde drømmens betydning, dvs. den betydning den har i overføring-modoverføringen. Drømme ses som personlige beretninger om ens intime følelser. Drømme er ikke bare en mental billedside eller tankerække, der ved tolkningen fører ind til følelseslivet. De er selv en emotionel fremstilling. Analytikerens tolkning, eller snarere kommentarer, åbenbarer på samme måde en del af analytikerens emotionelle tænkning. Drømme-analysen bliver således en aktivitet i overføring-modoverføringen, som indskriver nye emotionelle erfaringer, der kan fungere som føde for (yderligere) tænkning.

8. Verden er smuk – den æstetiske konflikt

Værket *The Apprehension of Beauty* ser Meltzer selv som det mest afrundede af sine arbejder. Bogen er skrevet i samarbejde med steddatteren, Meg Harris Williams, som er litterat og forfatter, og Meltzer fortæller, at næsten daglig blev kapiteludkast, korrektioner mm. sendt frem og tilbage imellem dem. Stilen er mindre essayistisk, mere flydende og læservenlig, om end indholdet stadig er koncentreret.

Flere steder i sine værker har Meltzer fat i den tanke, at relationen til objektet sætter sindet i en æstetisk konflikt. Han sætter den æstetiske dimension i psykoanalysen som et nødvendigt addendum til den rationelle (Freud), den narrative (Klein) og den etiske (Bion) dimension. Begrebet 'det æstetiske' og 'æstetisk konflikt' er ikke helt enkelt hos Meltzer. Hans væsentlige ærinde er at bidrage til udredningen af »mennesket som et symbolskabende dyr«. Hvad det æstetiske angår, så synes han at trække på det 18. århundredes distinktion mellem det Skønne (det behageligt Skønne) og det Sublime (det frygtindgydende Skønne). Men også en vis platonisme påkalder han sig, når han skal præcisere den æstetiske dimension i symbolforståelsen – eksempelvis i formuleringen »sitting in a consulting room some two thousand hours a year watching the shadows on the wall of ones mind« (ibid. s. 200). Endelig er Meltzer optaget af en række sprogfilosoffer: Cassirer, Langer, Whitehead og Wittgenstein, som har sat fokus på: symboldannelse, notations-systemet, tankeformer, brugen af tvetydighed, betydningen af tavshed, samt det musikalske over for det leksikalske i kommunikationen (*The Kleinian Development/III*: 21). Man må medtænke i det mindste disse tre indgangsporte, når man vil prøve at forstå, hvor Meltzer vil hen med sin insisteren på *The apprehension of beauty*.

Det æstetiske er forbundet med kommunikationens poetiske og musikalske dimensioner. Disse ligger »i bunden« af en enhver emotionel symboldannelse og enhver tale om emotionel sandhed, og de er forbundet med 'passion': sindets fundamentale optagethed og interesse i livet, det som gør livet til »food for thought« (med Bions ord), og som omdanner begivenheder til erfarings-øjeblikke.

Det er, når vi nærmer os det Skønne og stræber mod autenticiteten i mødet, at den æstetiske konflikt indfinder sig: vi møder objektets iboende mysterium og samtidig vore begrænsninger med hensyn til at erkende det. Vor passion for den erkendelse, der ligger i dette møde, er størst ved livets begyndelse. Ethvert møde har i det æstetiske perspektiv et »Sophie's choice«-agtig skær over sig. Når vi træder ud af ungdommen bliver vi mentalt ofte effektivt kanaliseret ind i rammer, der understøtter og tilskynder til forskellige former for retræte fra den æstetiske konflikt. Retræten kan være nødvendig, som eksemplificeret hos Faust, der ønsker at se lyset, men ikke er i stand til det. Han blændes og må vende ryggen til solen, og i stedet

ser han farvespillet i vandfaldets dugdråber: »Am farbigen Abglanz haben wir das Leben«¹². Retræten kan afstedkomme nødvendige løgne. Og endelig kan retræten få en perverteret drejning, som når smagsvulgarisering, kynisme, tyranni, nepotisme, forvekslingen af tillid med løgnagtighed og mistro, eller forveksling af hengivenhed med sadomasochisme og pornografi, mm. indfinder sig.

Det er vigtigt her at forstå, at den æstetiske dimension og konflikt ikke er et specielt kunstnerisk syn anlagt på psykoanalysen, ej heller en tilføjelse til psykoanalytikerens måde at praktisere på med en påpejning af, at denne praksis kan være mere eller mindre smuk. Den æstetiske dimension er derimod nødvendig i forståelsen af symboldannelsen. Den forlænger den etiske dimensions optagethed af sindets vigen bort fra eller afbøjning fra muligheden af psykisk sandhed. Den æstetiske dimension tilføjer, at sandheden allerede må hvile på intuitionens basale »eksistentielle« værdier. At se sandheden i øjnene er således en erfaring, der har æstetiske kvaliteter i sig, og det kræver både en musikalsk og poetisk formulering – tavs eller verbaliseret. Værdsættelsen af den æstetiske dimension gør det muligt at diskutere begreber som inspiration, brugbar og nyttig produktivitet vs. sand kreativitet, rutinetolkning vs. inspireret tolkning, oprigtighed, righed og klarhed i formuleringen af de mentale processer.

9. Clastrum

I *Studies in Extended Metapsychology* (Meltzer 1986, s. 66ff) omtaler Meltzer muligheden af at se projektiv identifikation i to udgaver: en normal og en patologisk. Barnets projektive identifikation vil i princippet være en normal og nødvendig, om end primitiv, proces for at fundere kommunikation. Den patologiske projektive identifikation vil derimod have karakter af en voldelig invasion af den andens indre (Moderens krop, brystet). Denne kan også kaldes 'intrusive identification', fordi denne term fanger det essentielle motiv: at invadere den andens krop med psykisk materiale, som er smertefuldt og fremmed-agtigt i ens eget mentale univers. Når dette sker vil den andens krop fra at være en container for barnets eller analysandens følelser blive et clastrum, dvs. et indelukke, et rum hvor

12 Eksemplet er mit, ikke Meltzers. Øhrgaard (1999) har i sin Goethe-biografi en smuk udlægning af denne Goethe-lære, som samtidig viser det produktive aspekt af erkendelsen, som den æstetiske konflikt afstedkommer. Det er ikke kun en svag aflans vi ser og erkender, men netop en magfoldighed af farver, mere end vi aner; farverne er ikke lyset selv, men derimod 'lysets gerninger og lidelser', lysets aktiv og passiv; det er livet selv vi har, ikke bare en reduktion eller brudstykke af det, dvs. det liv vi har, har vi nu engang kun ved den farvede aflans, vi har ikke andre liv (ibid: 13).

udgangen føles lukket udefra, hvorfor det ikke er muligt at undslippe. Et hvert claustrum er således en container for følelser, men enhver container er ikke et claustrum.

Klinisk forholder det sig således, at en række patienter i deres afhængighed og i deres måde at relatere sig til andre huser såvel klaustrofile som klaustrofobiske tendenser. De forsøger med diskretion, raffinement eller med vold og magt at trænge ind og gøre sig gældende i den andens mentale system. Når først de har lokaliseret sig der, så optræder de som om de er blevet misforstået eller uretmæssigt hindret i deres tænkning og adfærd, eller som om de er blevet uretfærdigt skubbet ud af et rum, der var deres og nu er blevet tilbageholdt i et andet. Det kan dreje sig om patienter, der insisterer på speciel omsorg og opmærksomhed, eller patienter der ikke vil udskrives fra afdelingen, eller patienter der ikke vil flytte hjemmefra og som på trods heraf føler sig urimeligt, forkert eller illoyalt behandlet og som huser en fundamental mistro over for det sted eller de mennesker, de har invaderet. I deres manglende tillid kan de kræve informationer om terapeuten, true terapeuten og dennes familie, eller de opfører sig tyrannisk i afdelingen, som om det var deres eget hjem, eller opfører sig på anden måde ekstremt dominerende, egoistisk og forurettet. Alt imens de føler sig fanget i en fælde.

I bogen *The Claustrum* beskriver Meltzer detaljeret, hvorledes dette indelukke manifesterer sig i terapi og analyse. Invasion finder sted ved splitting-processer, hvor omnipotens eller alvidenhed, og dermed omnipotent kontrol over meningen med den andens ord, indfinder sig. Objektet, den indre moder, er ikke mere et produkt af patientens og analytikerens fantasier, men helt og holdent underkastet patientens kontrol: invasionen kan ske gennem alle sanser og kropsåbninger, og claustrum kan billedlig talt tage form af tre rum, som kan differentieres: hoved/bryst, genitalier og rectum.

Hoved/bryst-rummets primære kvaliteter er næring, generøsitet, modtagelse og modtagelighed, gensidighed, forståelse, omsorg, ansvar, viden, kløgt, symboldannelse og derfor kunstens, poesien og forestillingens domæne. Men set indefra, fra indersidens perspektiv, så bliver generøsitet omdannet til quid pro quo, modtagelse bliver til forlokkelse, gensidighed bliver til aftalt spil, forståelse bliver til indtrængen i hemmeligheder, viden bliver til information, kunst til vulgær mode, ansvar bliver til sorgløshed og indolens.

Genital-rummets primære kvaliteter er befrugtningen af hinandens ideer, vitalitet baseret på store forhåbninger, og en optagethed af befrugtningen af intelligens og magt (potens). Set fra claustrums inderside bliver universet derimod præget af macho-indtrængen, priapal selvhævdelse, erigeret selvpromovering – ikke mindst på vej op gennem hierarkiet – sado-masochisme i stedet for gensidighed, bakkanalsk og orgiastisk gruppeadfærd.

Livet i rectal-rummet er domineret af overlevelse, dominans-submission, overlevelse på andres bekostning (den enes død, den andens brød),

men især at overleve farer for at blive sendt ud i intetheden, den navnløse frygts intethed. Set fra et claustrums indersides perspektiv er denne region kendetegnet ved vold og voldelighed, overvågning (Big Brother), forfølgelse, kampen for at nå toppen af magtstrukturen for at undgå at blive skyllet ud i samfundets toilet, en atmosfære af sadisme og tyranni, mm. Bions idé om, at den naturlige leder af 'the basic assumption group' er en skizoid psykopat synes at beskrive gruppe-atmosfære i dette kropsrum. Etikken, eller den manglende etik, fører den degraderede person mod desperat modløshed, suicidale overvejelser og anden selvdestruktion. Ikke sjældent fører sådanne selvdestruktive handlinger til en kortvarig følelse af at være frigjort fra claustrums undertrykkende atmosfære.

De klaustrofile-klaustrofobiske processer spiller en afgørende rolle for udviklingen af den skizofrene tilstand, med dens snigende mindskelse af omverdenens tiltrækningskraft, med Weltuntergangserlebnis'en og realitetstabet. Det sidste skridt i den skizofrenes udvikling, konstruktionen af en 'anden verden' kan føre til en etablering af et systematisk vrangforestillingsunivers (Schreber), der for den skizofrene kan blive vejen ud af claustrum. Men udgangen herfra fører ikke ind i objekt-relationens og emotionernes verden, men derimod, siger Meltzer, til en art No-where.

10. Psykoanalytikerens dannelse

Det gennemsyrrer Meltzers arbejder, at det at være psykoanalytiker er at hengive sig til studiet af 'the mind' på linje med den måde maleren studerer farven og kompositionen, musikeren studerer tone, rytme og harmonier, og poeten studerer ordets kraft for at udtrykke sin erkendelse af livets udtryksformer. Ligesom kunstneren må beherske sin teknik så fuldkomment som muligt, således må også analytikerens gøre det. Det betyder, at der ikke er absolutte og objektive sandheder om analysens tekniske udformning, men kun subjektive. Der er også forskellige veje, hvorpå man kan nærme sig udforskningen af det 'psykisk sande' i materialet og i den enkeltes personlighed. Men analysens subjektive udformning er på den anden side ikke uden for den objektive gransknings muligheder. Ligesom der er god og dårlig kunst, overfladisk og pseudo-udformet kunst, selvbedragerisk og manieret kunst, smerteligt udforskende kunst, nyskabende kunst, osv., således findes der tilsvarende psykoanalytiske stilarter i konsultationsrummet. Den fortsatte dialog med kolleger om materialet (supervision) blotlægger disse stilarter og deres negative terapeutiske effekter. Eller måske bliver det klart, at en analytisk proces slet ikke er kommet i gang (og måske heller ikke kommer det). Eller materialet viser én, at forsøg på tolkninger forbliver udelukkende rutinetolkninger der i modsætning til in-

spirerede tolkninger¹³, gør den analytiske situation til en art pædagogisk læring, Virgil-leder-Dante modellen, bag hvilken den lægelige rådgivning og vejledning (varm, forstående og hensyntagende paternalisme) skimtes som modaliteter i horisonten.

Rutinetolkningen skaber orden, genopretter forbindelseslinjer, udreder konfusion og finder ord, der kan forankre ubevidst materiale i bevidstheden. Det er til stor nytte for patienterne og faciliterer overføringen ved at gendanne konflikter, som pga. forsvarsmekanismerne er blevet forhindret i at komme til en løsning og dermed på nogle felter har forhindret en mental udvikling. Inspirerede tolkninger følger ikke denne eksternt observerbare inferno-purgatorium-paradiso model, som delvis klæber sig til rutine-tolkningen. I stedet synes paradiset kombinerede objekt (tvekønnehedens renhed, skamløsheden) snart at åbenbare en mulig »underliggende« splitting, idealisering/devaluering, konfusion og angst, benægten og kontrol, mm., og analytiker-Virgil som i en vis udstrækning har udforsket dele af sit indre univers tilbyder analysand-Dante en lignende mulighed men med den påpegnig, at de kan kun følges i parallelle korridorer. Dante beskriver sine oplevelser, hvorpå Virgil overraskes og undrer sig over sine fantasier, og »vælger« i sin drømmende undren til sidst en kommentar til disse fantasier og konstaterer derefter, at den usynlige følgesvend responderer herpå med nye udfordrende observationer fra sit univers.

Dette kreativt-kunstneriske samarbejde, vekslende med læring ved erfaring (en term hentet fra Bion), er den form, Meltzer gerne ser analysen i. Den indeholder et arbejde med katastrofens momenter og elementer: Når en emotion føder en ny idé, så er det lig med en katastrofisk forandring (med en katastrofisk angst som nødvendigt element), for hele det kognitive billede af verden må reorganiseres for at den nye idé rigtigt kan forankres (Meltzer 1986, s. 26). Men en sådan opfattelse af analysen peger mere på psykoanalytikerens indre dannelse end på uddannelse. Eller rettere: det rejser spørgsmålet om, hvilken en form for uddannelse der kan lede frem til en genuin dannelse, og det sætter spørgsmålstegn ved enhver tro på, at uddannelse sikrer dannelse.

13 Rutinetolkninger og inspirerede tolkninger definerer Meltzer henholdvis således: »in one of these the analyst listens and observes the behaviour of the patient, which assumes a pattern or gestalt in his mind, to which he then applies certain aspects of his theoretical equipment in an explanatory way; at the other extreme the analyst, exposed to the activities of the patient, has an experience that is essential personal, which he then uses, with the aid of his theoretical equipment, to explore the meaning of the relationship going on at that moment in his room« (Meltzer 1994, s.292).

De to poler har hver sine risikomomenter for analysen: dumhed, tungnemhed og uklarhed for den ene pols vedkommende og megalomani for den andens.

I forlængelse heraf er Meltzer kritisk over for institutionel uddannelse, og han har endog appliceret sit *claustrum*-begreb på institutionelt liv (inklusive det psykoanalytiske; Meltzer 1993, s. 153-157). Han bliver mere og mere præget af en overbevisning om, at institutionelt liv står i et fundamentalt modsætningsforhold til analytisk tænkning – ikke mindst fordi institutionelt hierarki, med komiteer, fortrolige og ubegrundede beslutninger, bærer dybe spor af ‘basic assumption gruppe organiseringen’ af sindet¹⁴. Ægte psykoanalytisk organisation må undgå funktioner som medfører position, rang, embedstid, intriger, korridor-politik, selv-forherligelse, underkastelse under hemmelige eller rent diktatoriske afgørelser.

Hele begrebet om ‘*claustrum*’, dets truende status ved stramme organisationer, fører direkte ind i hjertet af den psykoanalytiske etik. Man kan ikke læne sig op mod institutionens væg, bade sig i dens regler og dermed tro, at man forholder sig etisk. Etik er bundet til individet, og det handler om selvets forhold til de indre objekter. Det har umiddelbare implikationer for analytikeren i arbejdsværelset. Det gælder om at følge – ikke føre – i søgningen efter den uopnåelige sandhed, at konstruere og bevare en setting hvor denne søgen kan finde sted, at fremme patientens udvikling uden nødvendigvis at have bestemte mål, at søge efter mening og ikke forholde sig moralsk til den, at være beredvillig til personligt at ofre sig i denne søgen uden nødvendigvis at kræve samme ofre af patienten, at tale sandt således som dette reflekteres både i ord og musik (Meltzer 1993, s. 156).

Læseren kan (forhåbentlig) fornemme, hvorledes analysens etiske og æstetiske dimensioner hos Meltzer på skift synes at spille forgrund og baggrund for hinanden. Når dertil føjes Meltzers krav om en stringent teoretisk forståelse af sindets fænomener, sideløbende med beskrivelsen af dets fænomenologi, så kan man måske skimte min argumentation for, at Meltzer er en genuin viderefører af psykoanalysens bevægelse. »I have been done its way«, som han siger. Analytikeren kan blot være et talerør for analysens udvikling, men et nødvendigt talerør, for den kan ikke tale for sig selv. Foreningen af analytikerens deskriptive, argumentative og konceptuelle formuleringer er helt afgørende.

14 Otto Kernberg artikel »30 metoder til at ødelægge den psykoanalytiske kandidats kreativitet« (IIPA 1996; 77: 1031-1040), og Olsen og Køppes (1996, s. 57-60) beskrivelse af Simmels teorier om ‘hemmelige selskaber’ forlænger på hver deres måde Meltzers antagelser.

LITTERATUR

- ASTOR, J. (1989): A Conversation with Donald Meltzer. *J Child Psychotherapy*, 15/1 (s.1-13).
- MELTZER, D. (1966): The relationship of Anal Masturbation to Projective Identification. *Int. J. Psycho-Anal.* 47 (s. 335-342).
- MELTZER, D. (1967): *The Psycho-Analytic Process*. London: Heinemann (Clunie Press 1979).
- MELTZER, D. (1973): *Sexual States of Mind*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER, D. et al. (1975): *Explorations in Autism*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER, D. (1978). *The Kleinian Development I-III*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER, D. (1984). *Dream-life. A Re-examination of Psychoanalytic Theory and Technique*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER, D. (1986). *Studies in Extended Metapsychology. A Clinical Application of Bion's Ideas*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER, D. & WILLIAMS, M.H. (1988): *The Apprehension of Beauty. The Role of Aesthetic Conflict in Development, Art and Violence*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER D. (1993): *The Claustroom: An Investigation of Claustrophobic Phenomena*. Perthshire: Clunie Press.
- MELTZER, D. (1994): *Sincerity and Other Works. Collected Papers of Donald Meltzer*. London: Karnac Books.
- MELTZER, D. (2000): On Symbol formation and Allegory. Foredrag præsenteret ved den Internationale Conference om 'A Developmental View of the Psychoanalytic Method'. Firenze, februar 2000.
- OLSEN, O.A. og Køppe S. (1996): *Psykoanalysen efter Freud*, bd. 1. København: Gyldendal.
- REIK, T. (1948). *Listening with the Third Ear. The Inner Experience of a Psychoanalyst*. New York: Grove Press.
- SMITH, C.M. (1998): »I've been done its way. An Interview with Donald Meltzer«. *Melanie Klein and Object Relations*. 16/2 (s. 200-208).
- ØHRGAARD, P. (1999): *Goethe: Et essay*. København: Gyldendal.